ETNO-SEKTERISMEN I IRAK

EN KONSEKVENNS AV KONSTITUTIONSSKAPANDEPROCESSEN?

Politiken i Irak efter 2003 domineras av etno-sekteristiska grupper och konflikter. Denna artikel undersöker i vilken grad konstitutions-skapandeprocessen (2003–2005) har varit en central drivkraft för dessa etno-sekteristiska spänningar.

SALAM KARAM

Saddam Husseins fall skapade ett legalitets- och legitimitetsproblem. Den gamla regimen var borta, dess institutioner sönderslagna, dess spelregler förkastade. Men frågan var: Vem ska skriva den nya konstitutionen och hur ska det gå till? I avsaknad av klara spelregler finns faran att en grupp dominerar processen och påtvingar andra en konstitution.¹ En central fråga för konstitutionsskaparna i Irak blev hur man skulle undvika maktmonopol och skapa en maktbalans mellan de sociala krafterna.

I oktober 2005 antogs konstitutionen i en folkomröstning med 78.4 procent av rösterna i dess favör. Men resultatet visade en polarisering av Iraks etno-sekteristiska grupper. Så många som 96.9 procent röstade «nej» till konstitutionen i den sunnidominerade Anbarprovinsen, i kontrast till 96 procent «ja»-röster i den shiadominerade provinsen Basra, och 99 procent «ja»-röster i den kurdiska provinsen Arbil.² Mundher al-Fadhl, rådgivare i konstitutionsskapandeprocessen beskriver processen på följande sätt i en intervju av

artikelförfattaren: «Från första dagen dominerades processen av politiska aktörer (snarare än experter på konstitutionella frågor) som hade motstridiga visioner om Iraks framtid och som endast främjade sina etno-sekteriska intressen [...] Vad vi (irakier) förlorade i processen var statens identitet, folkets enhet och möjligheten för konstitutionen att fungera som en referensram för framtida generationer.»³ Kontroversen kring konstitutionen följdes av ett sekteristiskt inbördeskrig efter terrorattackerna mot de shiitiska heliga platserna i staden Samara år 2006.

Frågan denna artikel behandlar är i vilken grad konstitutionsskapandeprocessen var en central drivkraft för de etno-sekteristiska spänningarna i Irak. Det är vanligt att forskare hävdar att Iraks konstitutionsskapandeprocess (2003–2005) genom exkludering av viktiga segment av befolkningen – bland annat sunniaraber – har varit den främsta orsaken till det etno-sekteristiska våldet i Irak.⁴ Politiken i Irak efter 2003 har därför beskrivits i termer av en misslyckad konstitutionsskapande-

Kart som viser de ulike etniske grupperingene i Irak.
I området mellom kurdere og sunniarabere bor
det både kurdere og sunniarabere.

process som har fragmenterat og disintegrert den irakiske staten.⁵ En aspekt som ikke fått tilstrekkelig oppmerksomhet i den akademiske debatten er den irakiske eksiloppositionens rolle i konstitusjonsskapingeprosessen. I dag «vet» vi at prosessen å skape en ny konstitusjon for Irak dominerte av eksiloppositionen og skjedde under okkupasjonsmaktens overvåking. En sentral spørsmål i analysen er derfor hva disse partiene introduserte i irakisk politikk. Hva lyktes de å introdusere i form av nye tanker, visjoner og forventninger om Iraks framtid? Vilke nye rutiner innførte de rundt hva politikk handler om og hvordan politikk bør bedrives i Irak? Vilke nye institusjoner lyktes de å skape? Hva var det i disse nye tanker, rutiner og institusjoner som galvaniserte de etno-sekteriske spenningene i Irak? Denne artikkelen bygger på en serie intervjuer med irakiske konstitusjonsskaperne samt analyse av debatten om konstitusjonsskapingen i Irak.⁶ Den viser at mange ideer, rutiner og institusjoner som etablerte seg under og påvirket konstitusjons-

skapandeprosessen, og dermed også de etno-sekteristiske forholdene i Irak etter 2003, hadde sine røtter i eksiloppositionens aktiviteter under 1990-tallet. Disse forutbestemte ikke politikk etter 2003, men de hadde en avgjørende betydning for utviklingen.

Artikkelen består av to deler. Den første behandler roten og naturen hos disse nye ideer, praksis og normer. Den undersøker hvordan disse praksis ble koordinerte aktiviteter for en allment internasjonalt erkjent og USA-støttet eksilopposition. I den andre behandles hvordan disse ideer, praksis og normer kom til å etableres som någlerunde strukturerte institusjoner og deres effekt på de etno-sekteristiske spenningene.

FÖRUTSÄTTNINGARNA INFÖR PROCESSEN

At konstitusjonsskapingeprosessen i Irak ikke var en reformation uten snarere en revolusjon i irakisk institusjonsskaping og i forestillingen om den irakiske statens identitet, framgår av en enkel sammenlignelse mellom Iraks historie og dess

framtid efter 2003. Irak hade varit en centralstyrd stat där – trots formella erkännanden av kurder – nationens identitet hade varit arabisk, specifikt sunniarabisk. Det nya Irak var en ytterst decentraliserad federalstat och nationens identitet var pluralistisk.

Men allt var inte nytt. Visserligen inträffade konstitutionsskapandeprocessen under vad den kurdiske ledaren Jalal Talabani beskrev som »exceptionella förhållanden».⁷ Såsom den kurdiske politikern Abdel Kaleq al-Zengena⁸ och Hamid Majid Mousa⁹ sekreterare i Iraks Kommunistiska Parti (1993–2016) – båda före detta ledamöter i Iraks parlament samt ledamöter i Iraks konstitutionsskapande kommitté – samt Mundher al-Fadhl,¹⁰ rådgivare i konstitutionsskapandeprocessen – intervjuade av artikel-författaren – beskriver, skedde processen under övervakning av en ockupationsmakt, under tidspress, brist på säkerhet, bojkott samt beväpnat motstånd från bland annat sunniaraber. Men flertalet av de personer som valdes till kommittén

Den irakiska oppositionen mot Saddam Hussein var i ett bedrägligt tillstånd.

ansvariga för att skriva konstitutionen eller som på ett eller annat sätt fick stort inflytande över politiken i Irak efter 2003, var bekanta ansikten från exiloppositionen.

Vidare, många av de nya idéer, förväntningar, rutiner och institutioner som befästes i politiken efter 2003, var synnerligen omtvistade men inte på något sätt nya. I alla fall inte för exiloppositionen. Sedan början av 1990-talet hade dessa institutionella grepp existerat bland exiloppositionen i form av praxis, normer och koordinerade aktiviteter.¹¹ Framförallt handlar det

om tre saker: att övertyga omvärlden – speciellt USA – att exiloppositionen är den enda legitima kraften som kan och bör styra Irak efter Saddam; bruk av etno-sekteristisk kvotering som den rätta och legitima metoden i skapandet av representativa irakiska organ och institutioner; samt idén om federalism som struktur för den framtida irakiska staten.¹²

Saddam Husseins invasion av Kuwait 1990 och den USA-ledda koalitionen krigsplaner väckte hoppet om maktskifte i Irak. Men den irakiska oppositionen mot Saddam Hussein var i ett bedrägligt tillstånd. Med få undantag var oppositionen delad längs etno-sekteriska linjer: kurdiska, sunninationalistiska och shiaislamistiska partier.¹³ Vidare, sedan början av 1980-talet hade flertalet oppositionsgrupper – förutom kurderna – drivits i exil, förlorat sina baser i Irak och var i stort sett beroende av aktörer i regionen, framförallt Iran.

Den shiitiska politiska arenan dominerades av de rivaliserande partierna Da'wa och SCIRI (Supreme Council for the Islamic Revolution in Iraq). Da'wa bildades i Irak i den för shiaislam heliga staden Najaf kring 1957–1958. Partiet ansåg sig vara islamistiskt och Iraknationalistiskt, men sedan 1980 verkade dess ledning framförallt i Iran. SCIRI däremot bildades 1982 i Teheran, Iran, med den iranska regeringens stöd. SCIRI erkände Irans ledare ayatollah Khomeini som shiiternas högste ledare. Den hade en beväpnad gren, Badrbrigaderna, som enligt olika uppgifter var 4000–8000 män stark. Badrbrigaderna stred sida vid sida med iranska trupper under Irak-Iran kriget 1980–1988. I Irak efter 2003 kom SCIRI att spela en avgörande roll i konstitutionsskapandeprocessen. Detta inte minst genom att en av dess ledare, Sheikh Humam Hamoudi, valdes som chef för kommittén som ansvarade för konstitutionsskrivandet.¹⁴ Badrbrigaderna spelade också en avgörande roll i galvaniseringen av de

etno-sekteristiska spänningarna, bland annat genom SCIRI:s inflyttande över Iraks inrikesministerium och polisväsende.¹⁵

Den sunnitiska politiska arenan dominerades av det saudiarabiskt sponsrade partiet INA (Iraqi National Accord). Det bestod framförallt av officerare som hade hoppat av Saddams armé och säkerhetstjänst.¹⁶ Dess ledare var Ayad Allawi. Han blev en ledande medlem i det USA-skapade och etno-sekteristisk sammansatta irakiska ledarskapet efter 2003, IGC (Iraqi Governing Council). År 2004 valdes han till Iraks förste interim premiärminister.

Kurderna var splittrade mellan de rivaliserande KDP (Kurdistan Democratic Party) under ledning av Massoud Barzani och PUK (Patriotic Union of Kurdistan) under ledning av Jalal Talabani. Barzani är Kurdistanregionens nuvarande president medan Talabani blev Iraks förste president under den nya konstitution år 2005.¹⁷

I slutet av december 1990 höll exiloppositionen en presskonferens i Beirut och deklarerade skapandet av en paraplyorganisation, JAC (Joint Action Committee). Det uttalade målet var att stötta Saddam Hussein och rädda Irak från krig.¹⁸ I samband med detta uttalade sig en ledande SCIRI-medlem, Muhammad al-Haydari, i oppositionens och Joint Action Committee:s namn. Hans tal fokuserade på två frågor. Den första var exiloppositionens uppdrag – eller snarare skyldighet – att « skapa en koalition, en interimregering bestående av det irakiska folkets alla grupperingar och alla politiska grupper som är emot den korrupta regeringen, i syfte att efterträda regimen ».

Den andra var att erkänna « det irakiska folkets historiska och sociala realitet, bestående av två stora folkgrupper, araber och kurder » och behovet att « finna en rättvis lösning till den kurdiska frågan och ge kurderna deras legitima nationella och politiska rättigheter [...] i en anda och inom

ramen för Iraks nationella enighet ».¹⁹ Några dagar senare i januari 1991, proklamerade oppositionen lanseringen av sin egen radiostation, Voice of Free Iraq. En analys av de arkiverade radioinslagen under 1991–1992 ger en bra bild av oppositionens tillstånd och de frågor som var på agendan.

Framförallt visar den att enandet inte handlade om att komma närmare varandra. Shiaislamistiska partier betonade Iraks islamiska identitet och de brott som hade begåtts mot majoriteten av irakier – det vill säga shiamuslimer.²⁰ Kurderna ställde krav på att stoppa arabisering av kurdiska områden, ge kurder rätten att återvända till sina historiska hem, samt autonomi för Kurdistan.²¹ Oppositionen lyssnade inte på varandra. Rivalitet och misstänksamhet dominerade relationerna. Det som förenade oppositionen var ett strategiskt mål som gick ut på att övertyga omvärlden att exiloppositionen var enad och den enda legitima kraften som var berättigad att leda ett Irak efter Saddam.²² En framträdande figur blev Ahmad Chalabi, en shiamuslim. År 1992 lyckades han övertyga USA och därmed få stöd att ena flertalet oppositionsgrupper under en ny paraplyorganisation INC (Iraqi National Congress) med huvudsäte i London. Efter 2003 kom Chalabi att bli känd som arkitekten bakom implementeringen av den av USA introducerade och högst kontroversiella de-Baathifieringspolicyn.²³

Chalabis INC signalerade början på en allians mellan oppositionen och USA och gav därmed också oppositionen en möjlighet att agera mer självständigt i förhållande till dess tidigare sponsorer – Iran och Syrien – och de andra regionala aktörerna. Detta märktes inte minst i det faktum att exiloppositionen träffades och höll flera konferenser under 1990-talet och början på 2000-talet. De första mötena hölls fortfarande i regionen, i Damaskus och Beirut. Men snart vände oppositionen blicken mot västvärlden och Irak själv och höll konferenser i Wien, Salah ad-

Din (Irak, Kurdistan) och i december 2002 i London. Förändringen i oppositionskrafternas attityd gentemot västvärlden var speciellt märkbart hos det Iranstödda SCIRI. SCIRI och andra shiitiska fraktioner fördömde oppositionsmötet i Wien med argumentet att det endast gynnade internationella maktens intressen, men likväl deltog de i konferensen.²⁴ Under 1990-talet skyndade SCIRI att sätta upp representationskontor i London, Paris, Bonn, Wien och Bern.

Större frihet att agera innebar också utrymme för nya idéer och praxis om hur politik i det framtida Irak bör bedrivas. Oppositionens konferenser visar att Muhammad al-Haydaris ord att skapa koalitioner «bestående av det irakiska folkets alla grupperingar» blev en princip som tillämpades på följande sätt: under alla konferenser, i bästa möjliga form, fördelades platserna bland de deltagande partierna enligt den demografiska storleken på deras respektive etno-sekteristiska grupper i Irak.²⁵ Därmed, redan i början av 1990-talet, etablerade oppositionen det som i Irak efter 2003 kom att introduceras under benämningen «Muhasasa» (*kvotering* på arabiska), det vill säga skapandet och fördelningen av så gott som alla viktiga institutioner – bland annat den av USA skapade Iraqi Governing Council och Iraks ministerier – enligt etno-sekteristiska kvoter.

Under Salah ad-Din-konferensen 1992 introducerades en annan princip som tillämpades i Irak efter 2003. Det var skapandet av ett tremannaråd bestående av en shiamuslim, en kurd och en sunniarab som representerade oppositionens ledning.²⁶ År 2007, två år efter konstitutionsskrivandet påpekade Jalal Talabani följande till den saudiarabiska dagstidningen Al-Hayat: «Det finns en global missförståelse som jag vill klargöra: Konstitutionen föreskriver inte att parlamentets talesman ska vara en sunniarab, att republikens president ska vara en kurd, eller att premiärministern ska vara en shia. Detta system

är resultatet av överenskommelser och avtal som fattades under exceptionella förhållanden i syfte att skapa stabilitet och ro i Irak.»²⁷ Talabanis anmärkning visar att vissa av de praxis och normer som koordinerade exiloppositionens aktiviteter under 1990-talet, överlevde invasionen 2003 och fortsatte att koordinera det irakiska ledarskapets aktiviteter efter 2003, fastän, eller kanske på grund av att dessa normer och praxis inte blev institutionaliserade.

Slutligen, större frihet att agera innebar också utrymme för nya idéer om nationens identitet och statsform. Ett av de viktigaste elementen som exiloppositionen lyckades introducera i Iraks politik efter 2003 var idén om federalism. I början av 1990-talet var tanken att strukturera Irak enligt någon form av federalism främmande, inte bara för oppositionen, men också för Iraks grannländer

I början av 1990-talet var tanken att strukturera Irak enligt någon form av federalism främmande.

och omvärlden. Krav på kurdisk självbestämmanderätt inom en federal irakisk stat restes för första gången i samband med det första demokratiska parlamentsvalet i Kurdistan, 19 maj 1992, av PUK-ledaren Jalal Talabani.²⁸ Men andra oppositionsgrupper var skeptiska. Föreställningen om Irak som en enhetsstat var alltför stark – och är det fortfarande bland många irakier såsom vissa opinionsundersökningar har visat.²⁹

Men exiloppositionens förhållning till federalism förändrades under 1990-talet. Under Wienkonferensen i juni 1992, erkändes kurdernas rätt till självbestämmande men endast inom en enhetsstat och inte en federal stat.³⁰ Tio år senare, vid konferensen i London 2002, publicerade oppositionen det USA-sponsrade dokumentet *Tran-*

sition to Democracy in Iraq.³¹ Dokumentet framhåller att «Ingen irakisk politisk organisation kan avstå ifrån att stödja federalism idag, i alla fall ingen som anser sig själv vara demokratisk», samt att «ingen framtida stat i Irak kommer att vara demokratisk om den inte samtidigt är federal».³²

Det uttalade stödet till federalism innebar inte att oppositionskrafterna hade blivit federalister. Medan många i det shiitiska Da'wa var skeptiska till idén, var bland andra SCIRI mer entusiastiska. SCIRI gjorde även seriösa försök att framställa idén om federalism som «islamisk» och drog paralleller till ett historiskt islamiskt styrelsesätt, nämligen det som kallades «hukm al-wilayat» (*provinsernas styre*).³³

Inte heller innebar stödet till federalism att oppositionsgrupperna hade kommit överens om vilken typ av federalism som borde tillämpas. Såsom konstitutionsskapandeprocessen visade, hade alla viktiga frågor och detaljer kring federalismens natur skjutits till framtiden.

För att sammanfatta, år 2003 hävdade exiloppositionen att i Irak och i det politiska vakuumet som skulle uppstå efter Saddams fall «finns det inga erkända inhemska politiska institutioner, grupper eller individer som kan träda fram, återropa nationell legitimitet och ta över makten».³⁴ Bördan att skapa det nya Irak vilade på exiloppositionens axlar. Vidare hade exiloppositionen utarbetat en metod för att skapa «representativa» organ. Detta genom tillämpning av etno-sekteristiska kvoter. Slutligen hade exiloppositionen en provisorisk överenskommelse om att ingen konstitution kunde skrivas och antas om den inte skapade en eller annan form av federalism i Irak. En avvikelse från denna princip skulle innebära att kurderna drar sig ur alliansen, att oppositionen fragmenteras och förlorar sitt självpåtaga anseende som alla irakiernas representanter och därmed kanske makten över Irak efter 2003.

I detta avsnitt har naturen hos de nya idéer, praxis och normer som blev koordinerade aktiviteter för en alltmer USA-uppbackad exilopposition behandlats. I nästa behandlas hur dessa idéer, praxis och normer kom att etableras som någorlunda strukturerade institutioner under konstitutionsskapandeprocessen och dess effekter på de etno-sekteristiska spänningarna.

KONSTITUTIONSSKAPANDEPROCESSEN 2003–2005

När jag frågade Hamid Majid Mousa, sekreterare för Iraks Kommunistiska Parti (1993–2016) och ledamot i kommittén som ansvarade för konstitutionsskrivandet, vad de tänkte på när de skapade konstitutionen, svarade han på följande sätt:

«När vi skapade konstitutionen tänkte vi inte bara på framtiden. Vi begrundade också vår historia. Vi reflekterade över alla fruktansvärda saker den tidigare regimen hade gjort och vi ville dra ett streck över det. Under den gamla regimen hade vi tvång och diskriminering. Vi försökte övervinna det genom att skapa balans mellan de sociala krafterna och genom en rättvis representation av alla segment i det irakiska samhället. Men i praktisk politisk resulterade dock våra ansträngningar i fördelning av makten och resurser längs etno-sekteristiska linjer. Det var inte vår avsikt att förhärda klyftorna i det irakiska samhället. Men givet vår önskan att övervinna diskriminering och skapa maktbalans och givet de motsägelsefulla visioner de största och etno-sekteristisk baserade partierna hade, resulterade våra liberala och demokratiska avsikter i en politisk lösning som cementerade de etno-sekteristiska klyftorna. Vidare, resultatet blev en konstitution som var vag i språket, som var motsägelsefull, som kunde tolkas på många olika sätt och återopas på av

---

Neste side: Kurdisk peshmergasoldat tar en pause utenfor den irakiske byen Kirkuk.

många aktörer för att legitimera olika motsägelselfulla policyn.»³⁵

Hamid Majid Mousas beskrivning fångar kärnan i konstitutionsskapandeprocessen. Såsom nästa avsnitt kommer att visa, i brist på oklarhet kring aktörernas intentioner samt vilka spelregler som gäller, kännetecknas processen av aktörernas rädsla för maktmonopol och deras behov av att skapa maktbalans.

OCKUPATIONSMAKTEN

Under den internationellt erkända oppositionskonferensen i London, december 2002, hade USA indirekt gett stöd till exiloppositionens idé om federalism som struktur för Irak efter Saddam. Detta inte minst genom det av USA sponsrade dokumentet *Transition to Democracy in Iraq*. Men en granskning av George W. Bushs tal före invasionen visar att federalism eller en konkret diskussion om den framtida irakiska staten lyser med sin frånvaro. Iraks framtid beskrivs med generella ord, såsom «fri» och «blomstrande», där USA:s roll enbart är att «hjälpa irakierna att få ett enat, stabilt och fritt land» och att «ge kontrollen över Irak till dess eget folk».³⁶ I ett tal till den konservativa tankesmedjan American Enterprise Institute, den 26 februari 2003 (ett par veckor innan invasionen), uppmärksammade Bush vikten av «Iraks territoriella integritet». Men bortom detta sade han: «USA har inga intentioner att bestämma den exakta formen av Iraks nya regering.»³⁷

Frågan om federalism i Irak hade diskuterats inom Senate Foreign Relations Committee. Men liksom den irakiska exiloppositionen kunde Bush-administrationen inte komma överens om vilken typ av federalism och sköt därmed upp frågan till framtiden.³⁸ Men den främsta anledningen till USA:s vaghet var en medveten strategi som syftade till att kontrollera politiken i Irak efter 2003 och hålla de olika krafterna i Irak i schack.

Situationen förbättrades inte med Paul

Bremers ankomst till Irak – den amerikanska ockupationsmaktens administratör. En av hans första aktioner var att signera Coalition Provisional Authority, CPA, order 1, som gick under namnet «De-Baathification of Iraqi Society».³⁹ Formellt gick policyn ut på att eliminera Baathpartiets inflytande över det nya politiska systemet i Irak. Men i själva verket fungerade det som ett verktyg för att diskriminera sunniaraberna och sparka dem från statliga myndigheter. Policyn fick stöd av Ahmad Chalabis INC och de shiitiska partierna, medan Ayad Allawis INA ville begränsa dess verkningar på sunniaraber.⁴⁰

Resultatet var omfattande motstånd mot den nya statsbildningen från de som blev drabbade av policyn, sunniaraberna. För sunniaraber kom den nya irakiska staten därför att associeras med ett shiitisk-kurdisk-amerikanskt projekt vars syfte var att eliminera Iraks (sunni)arabiska identitet.

Samtidigt och till exiloppositionens fasa tilldelade sig Bremer all lagstiftande, verkställande och dömande makt i Irak.⁴¹ Han avfärdade exiloppositionens krav på en snabb maktövergång till irakier,⁴² poängterade att USA skulle «stanna tills jobbet är avklarat»⁴³ och meddelade detta till det självpåstådda och under Londonkonferensen skapade "Iraqi Leadership Council" (ILC) bestående av ledande exiloppositionspolitiker.⁴⁴ Den arabiskspråkiga tidningen Al-Takhi (Broderskap) som tillhör det kurdiska KDP-partiet skyndade att rapportera att ingen snar maktövergång är i sikte.⁴⁵ Bremers plan var att suveränitet skulle tilldelas irakier först efter att en konstitution hade skrivits och ratificerats under USA:s övervakning.⁴⁶ Enligt Hamid Majid Mousa och den kurdiske politikern Abdel Kaleq al-Zengena, ville Bremer att konstitutionen skulle skrivas av ett irakiskt råd. Medlemmarna i rådet skulle dock inte väljas av det irakiska folket eller parlamentet. USA skulle välja representanterna och leda arbetet med hjälp av de jurister och konstitutionsexperter

ockupationsmakten hade.⁴⁷ Detta var dåliga nyheter för exiloppositionen. En analys av nyhetsrapporteringen från den av USA-kongressen sponsrade och arabiskspråkiga Radio Free Iraq under de första månaderna efter invasionen visar att USA:s planer stod i strid med de kurdiska och shiitiska partiernas intressen.⁴⁸ Både kurder och shiiter befarade att USA skulle påtvinga dem en konstitution.

De kurdiska partierna fruktade att en konstitutionskommitté över vilken de inte hade inflytande kunde underminera den autonomi kurderna hade haft sedan 1991. En sådan kommitté kunde skapa en stark irakisk enhetsstat istället för en decentraliserad federalstat.⁴⁹ Därför proklamerade de kurdiska ledarna att: «De dagar då fakta påtvingades kurderna är förbi»,⁵⁰ samt att konstitutionsskrivande «inte är något som görs av jurister bakom stängda dörrar».⁵¹

De shiitiska partierna befarade att en kommitté de inte hade kontroll över kunde påtvinga shiamuslimer – majoriteten av Iraks befolkning – minoriteternas intressen. Givet det inflytande USA

Konflikten mellan de tidigare allierade kurdiska og shiitiska exilledarna blev alltmer uppenbar.

var villigt att ge sekulära politiker som Adnan Pachachi⁵² över processen – samt det faktum att Pachachi förespråkade att ha sunniaraberna ombord i processen – fruktade shiamuslimer att deras rätt till makt (som majoritet) skulle kompromissas, såsom det hade gjorts under Iraks moderna historia.⁵³

Den som kom att förena shiiternas motstånd mot USA:s planer och därmed spela en avgörande roll i konstitutionsskapandeprocessen var den nu högste andlige shialedaren i Irak, ayatollah Ali

Sistani. I sin första fatwa efter invasionen välkomnade Sistani kontakt och samarbete med ockupationsmakten.⁵⁴ Men när USA tillkännagav intentioner att förlänga ockupationen, utfärdade Sistani sin berömda fatwa som deklarerade att USA inte hade någon auktoritet att bestämma över Iraks konstitutionsskapande process.⁵⁵ Sistani gick sedan vidare och enade de shiitiska politiska partierna under en och samma vallista, UIA (United Iraqi Alliance), inför parlamentsvalet i januari 2005. Valet var avgörande då parlamentets främsta syfte var att skriva Iraks nya konstitution. Såsom Hamid Majid Mousa beskriver det, vägrade de shiitiska politiska ledarna i Iraqi Governing Council (IGC) att fatta några beslut utan att först konsolidera med Sistani. Även Bremer försökte träffa Sistani, men förgäves.⁵⁶ Sistanis motstånd tvingade Bremer att ge upp sin ursprungliga plan. Bremer gick med på att lämna över makten till irakierna innan en konstitution hade skrivits, något som blev känt som «the November 15 agreement» mellan koalitionsmakten och IGC.⁵⁷

Medan Bremer misslyckades med att skriva den irakiska konstitutionen, lyckades han uppmuntra två tendenser i Irakisk politik, båda förödande för konstitutionsskapandeprocessen och de etno-sekteristiska förhållandena. För det första alienerade han ett stort segment av befolkningen – främst sunniaraber och inhemska shiitiska grupper under Muqtada al-Sadrs ledarskap – från det nya statsskapandet, genom bland annat de-Baathificeringspolicyn, upplösningen av den irakiska armén, samt omfattande militära kampanjer mot anhängare till dessa två grupper.

För det andra, han lyckades att befästa exiloppositionens dominans över processen att skriva konstitutionen. Samtidigt uppmuntrades de normer och praxis exiloppositionen hade använt sig av i skapandet av «representativa» irakiska organ. Detta inte minst genom skapandet av IGC

– en organisation skapad av USA, bestående till stor del av tidigare exiloppositionsledare och sammansatt enligt etno-sekteristiska kvoter. Vidare, genom 15:e november-avtalet med IGC, gav Bremer i praktiken exiloppositionen nycklarna till Iraks framtid.

EXILOPPPOSITIONENS KAMP OM KONSTITUTIONEN

En analys av konstitutionsdebatten i Irak, speciellt i dagstidningen *Al-Takhi*, visar också att konflikten mellan de tidigare allierade kurdiska och shiitiska exilledarna blev alltmer uppenbar. I centrum stod frågan om suveränitet och representativitet. Det vill säga: «Vem är suverän – ett irakiskt folk, eller ett kurdiskt och arabiskt folk?»; och: «Hur bör denna suveränitet bedrivas – genom enkel majoritetsdemokrati eller genom konsensus?».⁵⁸

Shiamuslimerna kom att följa Sistanis tankegång. Sistanis förståelse av konceptet «folk» var en som saknade etno-sekteristiska betoningar. I sin berömda fatwa mot ockupationsmakten använde Sistani ett demokratiskt språk och undvek etno-sekteristiska uttryck. Detta får inte tolkas som att Sistani förnekade existensen av etno-sekterism i Irak. Men för Sistani var folket i egenskap av konstitutionsskapare en enad entitet (ett irakiskt folk) som inte kunde sönderdelas (i kurder och araber). Suveräniteten låg hos detta enade irakiska folk. Därmed borde suveräniteten bedrivas genom enkel majoritetsdemokrati. Konstitutionen var ett fundamentalt steg i den riktningen. Därför insisterade Sistani på att sunniaraber bör delta och inkluderas i processen. Men deltagandet av minoriteter (kurder och sunni) får inte ske under premissen att minoriteterna kan begränsa majoritetens vilja.⁵⁹ Till exempel opponerade sig Sistani mot att ge den kurdiska minoriteten en veto-rätt över konstitutionens godkännande. Vidare var Sistani inte emot skapandet av ett presidentråd bestående av

shiiter, sunniter och kurder, men han föredrog ett presidentråd bestående av fem personer varav tre skulle vara shiiter.⁶⁰ Sistanis tankegång uttrycktes i Humam Hamoudis ord – ledande SCIRI-medlem och ordföranden för kommittén som ansvarade för konstitutionsskrivandet – på följande sätt: Demokrati «betyder inte att majoriteten är bunden att ta hänsyn till alla krav som reses av minoriteten; detta är ogynnsamt för demokrati».⁶¹

Denna inställning, berättar Abdel Kaleq al-Zengena och Hamid Majid Mousa – båda ledamöter i Iraks konstitutionsskapande kommitté – ledde till att shiitiska partier sökte dominera alla institutioner som skapades efter 2003, bland annat IGC, interimregeringen som skapades 2004, samt konstitutionsskapandekommittén.⁶²

Kurderna, å andra sidan, fruktade att shiamuslimerna skulle dominera processen och påtvinga kurderna en konstitution som återetablerade en stark centralstat. Därför anammade kurderna idén att det framtida Irak bör vara en frivillig sammankomst av Iraks två folkgrupper i en federal stat.⁶³ I samband med skapandet av IGC, sade den kurdiska ledaren Massoud Barzani, att: «Kurdistanregionens medborgare har en rätt att bestämma sin framtid i Irak baserad på en frivillig federalism.»⁶⁴ Vidare utvecklade Barzani denna idé i ett tal i juli 2003, där han proklamerade: «Vi behöver tillämpa en ny princip i skapandet av den irakiska staten [...] där vi kurder bestämmer strukturen hos vår egen regering [...] och där araberna som utgör majoriteten av befolkningen inte påtvingar oss sin vilja genom en centralregering.»⁶⁵

Som ett svar på Sistani och andra nationalistiska medlemmar i IGC, publicerade Barzani en artikel i *Al-Takhi* i december 2003, där han deklarerade: «Irakiska regimer har förtryckt kurderna [...] men idag lever kurderna i ett annat tillstånd [...] där de sköter sina egna statliga in-

stitutioner, parlament, den kurdistanska regionala regeringen samt det kurdiska civilsamhällets organisationer [...] kurderna uttrycker idag sin rätt till självbestämmande och kommer inte acceptera något mindre.»⁶⁶

De kurdiska och shiitiska partiernas motsägelsefulla inställningar och visioner skapade en kris för konstitutionsskapandeprocessen. Enda vägen framåt var att kompromissa och skapa maktbalans, förklarar Hamid Majid Mousa.⁶⁷

Abdel Kaleq al-Zengena beskriver situationen på följande sätt: «Å ena sidan hade vi kurderna. De ville inte att andra skulle blanda sig i deras affärer. De vill ha en decentraliserad federalstat och de var redo att samarbeta med vilken fraktion som helst som gav stöd till dem. Sedan hade vi sunniaraberna. För dem var hela idén om det nya Irak och speciellt federalism var oacceptabelt. De ville inte diskutera dessa frågor. De valde våld. Och sist men inte minst hade vi shiiterna. De såg en möjlighet att styra Irak. Liksom kurderna, var shia villiga att samarbeta med vilken fraktion som helst som gav dem stöd. Det var därför inte förvånande att kurderna och shiiterna slog sig samman och kom till en överenskommelse som möjliggjorde att de tillsammans kunde dominera konstitutionsskapandeprocessen och utesluta andra.»⁶⁸

Konsensus som beslutsform – snarare än votering – berättar Hamid Majid Mousa, blev den främsta principen i konstitutionsskapandekommittén. Syftet var att undvika maktmonopol.⁶⁹ Bland annat efter valet i januari 2005 för parlamentet vars syfte var att skriva konstitutionen – ett val som sunniaraberna bojkottade – sade en ledande SCIRI-medlem, Ammar al-Hakim att: «Vårt politiska program består i att skapa broar med alla partier och krafter och motverka maktmonopol.»⁷⁰ Den kurdiske ledaren Jalal Talabani sade: «Vi tror att det irakiska folket består av tre komponenter: sunniaraber, shiaaraber

och Kurdistans folk [...] Vi tror att skapandet av ett nytt Irak måste baseras på konsensus, en konsensus mellan dessa tre komponenter av det irakiska folket.»⁷¹ Sålunda, kunde Ibrahim al-Ja'fari, en ledande Da'wa-medlem och Iraks interim premiärminister år 2005, stolt deklarerat i slutet av april 2005: «Jag har jobbat dag och natt för att forma en regering som kommer att fokusera på aktioner och som reflekterar det irakiska samhällets etno-sekteristiska mångfald.»⁷²

Faktum är, såsom Hamid Majid Musa beskriver, att fokus på konsensus var så överväldigande att det tog parlamentet tre månader att välja de 55 medlemmar som skulle ingå i kommittén som ansvarade för skrivandet av konstitutionen. Abdel Kaleq al-Zengena berättar: «Att vi slösade bort tre månader, innebar att vi hade endast tre månader kvar för att möta den deadline som var utsatt för konstitutions-skrivandet [...] Detta var en 'mission impossible' [...] Som ett resultat och trots långa dagar och nätter av diskussioner, blev konstitutionens slutliga format och innehåll en produkt av det så kallade 'politiska köket' och avgjordes bortom konstitutionskommitténs kontroll, bakom stängda dörrar, av en grupp shiitiska och kurdiska exil-oppositionsledare som befrämjade etno-sekteristiska intressen [...] Det förklarar varför kurder och shia sade 'ja' till konstitutionen och sunni sade 'nej'.»⁷³

SAMMANFATTNING

Syftet med denna artikel var att undersöka i vilken grad konstitutionsskapandeprocessen har varit en central drivkraft för etno-sekteristiska spänningar i Irak. Artikeln visar att konstitutioner sällan skrivs under ideala förhållanden. I Irak var rädsla för maktmonopol och en påtvingad konstitution en central faktor i processen. Konsekvensen var att debatten bland konstitutionsskaparna

dominerades av begrepp som «maktbalans» och «konsensus». För att överkomma problemet riktades fokus på att skapa «representativa» institutioner, där exiloppositionens praxis och normer under 1990-talet institutionaliserades eller blev koordinerade aktiviteter i politiken efter 2003. Detta gällde framförallt användning av etno-sekteriska kvoter, konsensus och en överens-kommelse om att tillämpa någon form av federalism som statsstruktur i Irak. Resultatet var dock ett konstitutionsskapande på bekostnad av viktiga segment av folket, framförallt sunniaraber, samt en cementering av de etno-sekteriska förhållandena i Irak i den nya staten som skapades.

• f •

SALAM KARAM har nyligen avlagt sin doktorsavhandling i statskunskap vid SOAS, University of London, om den irakiska konstitutionen och maktkampen mellan den federala regeringen i Bagdad och Kurdistans region.

- 1 Arato, Andrew: *Constitution Making under Occupation: The Politics of Imposed Revolution in Iraq*. Columbia University Press, 2009; Diamond, Larry: *Squandered Victory: The American Occupation and the Building Effort to Bring Democracy to Iraq*. Henry Holt and Company, 2005; Hamoudi, Haider Ala: *Negotiating in Civil Conflict: Constitutional Construction and Imperfect Bargaining in Iraq*, University of Chicago Press, 2014; Feldman, Noah och Martinez, Roman: "Constitutional Politics and Text in the New Iraq: An Experiment in Islamic Democracy", i *Fordham Law Review*, vol. 75, nr. 2, artikel 20, 2006, s. 895; Rasoul Al-Istrabadi, Feisal Amin: "A Constitution without Constitutionalism: Reflections on Iraq's Failed Constitutional Process", i *Texas Law Review*, vol. 87, 2009, s. 1628; "Constitution-Making and Peace Building: Lessons Learned From the Constitution-Making Processes of Post-Conflict Countries", United Nations Development Program, augusti 2003, onu.cl/onu/wp-content/uploads/2016/06/Constitution-Making-Processes-of-Post-Conflict-Countries.pdf. (03.05.2017)
- 2 "Iraq Voters Back New Constitution", BBC News, 25 oktober 2005, bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4374822.stm. (03.05.2017)
- 3 Intervju med Mundher al-Fadhil, irakisk konstitutionsexpert och rådgivare under åren 2003–2004. Intervjun gjordes den 22 februari 2013 i Stockholm.
- 4 Arato, Andrew: *Constitution Making under Occupation: The Politics of Imposed Revolution in Iraq*. Columbia University Press, 2009; Makiya, Kanan: "A Model for Post-Saddam Iraq", i *Journal of Democracy*. Vol. 14, nr. 3, juli 2003, s. 5–12;
- Dawisha, Adeed och Dawisha, Karen: "How to Build a Democratic Iraq", i *Foreign Affairs*, vol. 82, nr. 3, maj-juni 2003, s. 36–50; Makiya, Kanan, "Present at the Disintegration", i *New York Times*, 11 december 2005.
- 5 "Unmaking Iraq: A Constitutional Process Gone Awry", International Crisis Group. Middle East Briefing 19, 26 september 2005, s6.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iraq/unmaking-iraq-constitutional-process-gone-awry (03.03.2014)
- 6 Under åren 2013–14 gjorde artikelförfattaren flera resor till Irak för att intervjua irakier som var delaktiga i konstitutions-skapandeprocessen samt inhämta material (från irakiska mediaarkiv, bland annat den arabiskspråkiga tidningen Al-Taakhi) kring konstitutionsskapandedebatten i Irak. Dessvärre inställdes flera intervjuer på grund av säkerhetsläget, men artikelförfattaren lyckades utföra sju intervjuer varav fyra med personer som var direkt inblandade i kommittén som ansvarade för konstitutionsskapandet. Intervju med Hamid Majid Mousa ledamot i Iraks konstitutionsskapande kommitté, den 6 september 2014 i Irak. Hamid Majid Mousa var det irakiska kommunistpartiets sekreterare (1993–2016) och ledamot i Iraks parlament. Han var också ledamot i kommittén som var ansvarig för att revidera Iraks konstitution efter 2005. Intervju med Abdel Kaleq Al-Zengena ledamot i Iraks konstitutionsskapande kommitté, 2–7 september 2014 i Irak. Abdel Kaleq Al-Zengena är kurdisk politiker. Han var ledamot i Iraks parlament. Intervju med Mundher al-Fadhil, rådgivare till skapandet av Iraks interim konstitution, den 22 februari 2013 i Stockholm. En serie intervjuer med statsvetaren och rådgivaren i konstitutionella frågor till Kurdistans regering, dr. Shirzad Ali Al-Najjar, under 2013–14.
- 7 "Talabani interviewed on neighbouring relations, US, Saddam", i Al-Hayat, 9 juni 2007.
- 8 Intervjuer med Abdel Kaleq al-Zengena, ledamot i Iraks konstitutionsskapande kommitté och representant för den kurdiska Demokratiska Patriotiska alliansen. Intervjuerna gjordes 2–7 september 2014 i Irak.
- 9 Intervju med Hamid Majid Mousa, ledamot i Iraks konstitutionsskapande kommitté och sekreterare för det irakiska kommunistpartiet (1993–2016). Intervjun gjordes den 6 september 2014 i Irak.
- 10 Intervju med Mundher al-Fadhil, irakisk konstitutionsexpert och rådgivare under åren 2003–2004. Intervjun gjordes den 22 februari 2013 i Stockholm.
- 11 Karam, Salam: *The Constitution as Unfinished Business*, doktorsavhandling vid SOAS, University of London, 2016, s. 65–83.
- 12 Ibid.
- 13 Intervju med Hamid Majid Mousa, ledamot i Iraks konstitutionsskapande kommitté och sekreterare för det irakiska kommunistpartiet (1993–2016). Intervjun gjordes den 6 september 2014 i Irak.

- 14 Karam, Salam: *The Constitution as Unfinished Business*, doktorsavhandling vid SOAS, University of London, 2016, s. 97.
- 15 Gällande shiaislams moderna politiska historia i Irak se: Cole, Juan R. I: *The Ayatollahs and Democracy in Iraq*. Amsterdam University Press, 2006; Cole, Juan R. I: *Sacred Space and Holy War: The Politics, Culture, and History of Shi'ite Islam*. London: I. B. Tauris, 2002; Noorbaksh, Mehdi: "Shiism and Ethnic Politics in Iraq", i Middle East Policy, vol. 15, nr. 2, 2008; Nakash, Yitzhak: "The Shi'ites and the Future of Iraq", i Foreign Affairs, vol. 82, nr. 4, juli-augusti 2003), s. 17–26; Al-rikabi, Jaffar, "Baqir al-Sadr and the Islamic State: A Theory for 'Islamic Democracy'", i Journal of Shia Islamic Studies, vol. 5, nr. 3, sommaren 2012, s. 249–75.
- 16 Iraq Backgrounder: What Lies Beneath", International Crisis Group. Middle East Report No 6, 1 oktober 2002, s. 34. crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/iraq-backgrounder-what-lies-beneath (03.05.2017)
- 17 Intervjuer med Abdel Kaleq al-Zengena, ledamot i Iraks konstitutionsskapande kommitté och representant för den kurdiska Demokratiska Patriotiska alliansen. Intervjuerna gjordes 2–7 september 2014 i Irak.
- 18 "Iraqi factions unite in effort to oust Hussein", San Diego Union-Tribune, 28 december 1990, infoweb.newsbank.com.ezproxy.soas.ac.uk/resources/doc/nb/news/1178C3F9E33F1B31?p=AWNB. (14.09.2015)
- 19 "Opposition Groups Issue Anti-Saddam Statement", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-001, 2 januari 1991, infoweb.newsbank.com. (12.02.2014)
- 20 Ibid.
- 21 "Interview with Jalal Talabani", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-005, 8 januari 1991, infoweb.newsbank.com. (12.02.2014)
- 22 "Opposition Member Cited on Voice of Free Iraq", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES_91-003, 4 januari 1991; "Opposition Leaders to Meet in London", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-011, 16 januari 1991; "Opposition Announces Plans to Form Government", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-013, 18 januari 1991; "Iraqi Opposition Spokesman on War", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-EEU-91-014, 22 januari 1991; "Opposition Leader Hakim Condemns Western Attacks", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-019, 29 januari 1991; "Opposition Alliance Plans General Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-030, 13 februari 1991; "Opposition Urges End to War, Saddam's Overthrow", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-031, 14 februari 1991; "Opposition Leader Cited on RCC Statement", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-033, 19 februari 1991; "Former Minister Urges Opposition to Close Ranks", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-034, 20 februari 1991; "Opposition Radio Rejects Conditional Withdrawal", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-035, 21 februari 1991; "Opposition Seeking New Political System", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-038, 26 februari 1991; "Shia Said Fighting Pro-Saddam Troops", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-042, 4 mars 1991; "Shiite Insurgents Take Al-Najaf", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-043, 5 mars 1991; "Opposition Leaders Set Up Joint Action Committee", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-046, 8 mars 1991; "Iraqi Opposition Claims 5 Cities", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-047, 9 mars 1991; "Opposition Leader Interviewed on Rebel Uprising", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-054, 20 mars 1991; "Opposition Issues Statement", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-042, 3 mars 1992; "Iraqi Opposition Groups Gather in Damascus", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-045, 6 mars 1992; "Talabani Gives Uprising Anniversary Address", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-047, 10 mars 1992; "Iraqi opposition groups agree on new constitution", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-055, 20 mars 1992; "Talabani: Elections 'Might be Postponed' to May", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-069, 9 april 1992; "Kurdish legislative elections set for 17 May", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-070, 10 april 1992; "Report Assesses Planned Kurdish Elections", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-074, 16 april 1992; "Further Reaction to upcoming Kurdish Election", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-094, 14 maj 1992; "SAIRI Leader Urges Peaceful Kurdish Elections", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-095, 15 maj 1992; "Kurdish Election Commission Decides Polling Times", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-097, 19 maj 1992; "Kurdish Leaders Meet to Discuss Election Fraud", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-099, 21 maj 1992; "Reportage on Kurdistan: Interviews by Leaders", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-111, 9 juni 1992; "Opposition Conference to Be Held in Vienna 16 June", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-112, 10 juni 1992; "Kurdish Radio Reports Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-113, 11 juni 1992; "Further Reportage: Opposition Groups, Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-114, 12 juni 1992; "Further Reportage on Vienna Opposition Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-115, 15 juni 1992; "Further Reportage on Opposition Groups, Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-117, 17 juni 1992. <http://infoweb.newsbank.com>. (12.02.2014)
- 23 "De-Baathification of Iraqi Society", CPA order 1. iraqcoalition.org/regulations/. (10.02.2014)
- 24 "Kurdish Radio Reports Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-113, 11 juni 1992; "Further Reportage: Opposition Groups, Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-114, 12 juni 1992; "Further Reportage on Vienna Opposition Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-115, 15 juni 1992; "Further Reportage on Opposition Groups, Conference", Foreign Broadcast

- Information Service, FBIS-NES-92-117, 17 juni 1992. infoweb.newsbank.com. (12.02.2014)
- 25 "Opposition Groups Issue Anti-Saddam Statement", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-91-001, 2 januari 1991; "Iraqi Opposition Groups Gather in Damascus", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-045, 6 mars 1992; "Opposition Conference to Be Held in Vienna 16 June", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-112, 10 juni 1992; "Kurdish Radio Reports Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-113, 11 juni 1992; "Further Reportage: Opposition Groups, Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-114, 12 juni 1992; "Further Reportage on Vienna Opposition Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-115, 15 juni 1992; "Further Reportage on Opposition Groups, Conference", Foreign Broadcast Information Service, FBIS-NES-92-117, 17 juni 1992. infoweb.newsbank.com. (12.02.2014)
- 26 Intervjuer med Abdel Kaleq al-Zengena, ledamot i Iraks konstitutionsskapande kommitté och representant för den kurdiska Demokratiska Patriotiska alliansen. Intervjuerna gjordes 2-7 september 2014 i Irak.
- 27 "Talabani interviewed on neighbouring relations, US, Saddam", i Al-Hayat, 9 juni 2007.
- 28 McDowall, David: *A Modern History of the Kurds*. I. B. Tauris, 2004, s. 380-81.
- 29 Mansoor Moaddel, "Is Iraq Actually Falling Apart? What Social Science Surveys Show", i Juan Coles Informed Comment (blogg), 20 juni 2014, juancole.com/2014/06/actually-falling-surveys.html. (03.05.2017)
- 30 Al-Shamrabi, Ali: *The Iraqi Opposition Movement*. Doktorsavhandling vid King's College, University of London, s. 246.
- 31 "The Transition to Democracy in Iraq", Democratic Principle Work Group, november 2002, nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB198/FOI%20Democratic%20Principles.pdf (10.05.2017)
- 32 Ibid., 94.
- 33 Visser, Reidar: "Federalism as an Element in Larger Islamist Schemes", i *Oil in the Gulf: Obstacles to Democracy and Development*, ed. Daniel Heradstveit and Helga Hveem, Ashgate Publication, 2004, s. 144-48.
- 34 "The Transition to Democracy in Iraq", Democratic Principle Work Group, november 2002, s. 17 nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB198/FOI%20Democratic%20Principles.pdf (10.05.2017)
- 35 Intervjuer med Hamid Majid Mousa och Abdel Kaleq al-Zengena, 2-7 september 2014 i Irak.
- 36 "Message to Saddam", George W. Bush, 17 mars 2003, PresidentialRhetoric.com (10.02.2014)
- 37 "Address to the American Enterprise Institute", George W. Bush, 26 februari 2003, PresidentialRhetoric.com (10.02.2014)
- 38 Brancati, Dawn "Can Federalism Stabilize Iraq?", Washington Quarterly, 2004, s. 5-21.
- 39 Finns på iraqcoalition.org/regulations/ (10.02.2014)
- 40 Allawi, Ali A: *The Occupation of Iraq: Winning the War, Losing the Peace*. Yale University Press, 2007, s. 145.
- 41 Bremer, Paul, with Malcolm McConnell: *My Year in Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope*. Threshold Editions, 2006.
- 42 "Iraq Report", Radio Free Iraq. 23 maj 2003, rferl.org/content/article/1343123.html (10.03.2014)
- 43 Bremer, Paul, with Malcolm McConnell: *My Year in Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope*. Threshold Editions, 2006, s. 12.
- 44 Ibid., 43.
- 45 "Richard Perle: A New Iraqi Government Will Be Created in 18 Months", i Al-Taakhi, 13 maj 2003.
- 46 "Iraq's Constitutional Challenge", International Crisis Group. Middle East Report 19, 13 november 2003, s. 6.
- 47 Intervju med Mundher al-Fadhl, irakisk konstitutionsexpert och rådgivare under åren 2003-2004. Intervjun gjordes den 22 februari 2013 i Stockholm; Intervjuer med Hamid Majid Mousa och Abdel Kaleq al-Zengena, 2-7 september 2014 i Irak.
- 48 Iraq Report", Radio Free Iraq. 19 april 2003, rferl.org/content/article/1343118.html; "Iraq Report", Radio Free Iraq. 26 april 2003, rferl.org/content/article/1343119.html; "Iraq Report", Radio Free Iraq. 7 maj 2003, rferl.org/content/article/1343121.html; "Iraq Report", Radio Free Iraq. Juli 2003, rferl.org/content/article/1343132.html (10.03.2014)
- 49 Intervjuer med Hamid Majid Mousa och Abdel Kaleq al-Zengena, 2-7 september 2014 i Irak.
- 50 "President Barzani on 13th Graduation Ceremony of Party Cadet Academy: By Demanding Federalism KDP Risked Its Own Existence", i Al-Taakhi, 23 juli 2003.
- 51 Smyth, Gareth, "Bremer Urges Kurds to Join Council", i Financial Times, 30 juni 2003.
- 52 Om Adnan Pachachis roll, se: Diamond, Larry, *Squandered Victory: The American Occupation and the Building Effort to Bring Democracy to Iraq*. Henry Holt and Company, 2005, s. 140-78.
- 53 Intervjuer med Hamid Majid Mousa och Abdel Kaleq al-Zengena, 2-7 september 2014 i Irak. Se också: Hamoudi, Humam: "My Perceptions on the Iraqi Constitutional Process", i Stanford Law Review, vol. 59, nr. 5, mars 2005, s. 1316.

- 54 Finns på Sistani.org (10.03.2017)
- 55 Se ayatollah Ali Sistani's fatwa från den 30 juni 2003, Sistani.org, (10.03.2017)
- 56 Intervju med Hamid Majid Mousa, ledamot i Iraks konstitutionsskapande kommitté och sekreterare för det irakiska kommunistpartiet (1993–2016). Intervjun gjordes den 6 september 2014 i Irak.
- 57 Bremer, Paul, with Malcolm McConnell: *My Year in Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope*. Threshold Editions, 2006, s. 229. Se också: Diamond, Larry: *Squandered Victory: The American Occupation and the Building Effort to Bring Democracy to Iraq*. Henry Holt and Company, 2005, s. 26–27.
- 58 "President Barzani on 13th Graduation Ceremony of Party Cadet Academy: By Demanding Federalism KDP Risked Its Own Existence", i Al-Taakhi, 23 juli 2003; "Commemorating the 11th Anniversary of Kurdistan Regional Parliament, the Parliament Receives Representatives of Iraqi Political Parties and Forces in Erbil", i Al-Taakhi, 10 juni 2003; "Bremer Announce the Creation of a Political and a Constitutional Council in July", i Al-Taakhi, 17 juni 2003; "President Barzani in an Interview with Al-Jazeera", i Al-Taakhi, 7 augusti 2003, s. 4; "President Barzani on 13th Graduation Ceremony of Party Cadet Academy: By Demanding Federalism KDP Risked Its Own Existence", i Al-Taakhi, 23 juli 2003; "Voluntary Union in a United Federal Iraq Is Not Only the Solution to the Kurdish Issue, but Also the Solution to the Iraqi Issue", i Al-Taakhi, 21 december 2003, s. 3; "Barzani: We Confirm Our Stance with Regard to the Unity of Iraq and the Arab-Kurdish Brotherhood within the Framework of Democratic, Parliamentary and Pluralist Federalist Iraq", i Al-Taakhi, 15 maj 2003, s. 4; "Hoshiyar Zebari: Creation of a Preparatory Committee for Organisation of an Iraqi National Conference at the End of this Month", Makhles Khoshnaw, i Al-Taakhi, 13 maj 2003, s. 5; "Barzani: Kurds Will Participate Strongly in the Upcoming Government", i Al-Taakhi, 13 juli 2003, s. 4; "President Barzani in an Interview with Al-Jazeera", i Al-Taakhi, 7 augusti 2003, s. 4; "The Kurdish Parliament: Annihilation of the Former Regime's Decisions regarding the Demographic Changes and Arabisation of the Kurdish Areas", i Al-Taakhi, 20 maj 2003; Hamoudi, Humam: "My Perceptions on the Iraqi Constitutional Process", i Stanford Law Review, vol. 59, nr. 5, mars 2005, s. 1316.
- 59 Karam, Salam: *The Constitution as Unfinished Business*, doktorsavhandling vid SOAS, University of London, 2016, s. 105-108.
- 60 Hamoudi, Haider Ala: *Negotiating in Civil Conflict: Constitutional Construction and Imperfect Bargaining in Iraq*, University of Chicago Press, 2014, s. 39.
- 61 Hamoudi, Humam: "My Perceptions on the Iraqi Constitutional Process", i Stanford Law Review, vol. 59, nr. 5, mars 2005, s. 1316.
- 62 Intervjuer med Hamid Majid Mousa och Abdel Kaleq al-Zengena, 2–7 september 2014 i Irak.
- 63 "President Barzani in an Interview with Al-Jazeera", i Al-Taakhi, 7 augusti 2003, s. 4.
- 64 "Bremer Announce the Creation of a Political and a Constitutional Council in July", i Al-Taakhi, 17 juni 2003.
- 65 "President Barzani on 13th Graduation Ceremony of Party Cadet Academy: By Demanding Federalism KDP Risked Its Own Existence", i Al-Taakhi, 23 juli 2003.
- 66 "Voluntary Union in a United Federal Iraq Is Not Only the Solution to the Kurdish Issue, but Also the Solution to the Iraqi Issue", i Al-Taakhi, 21 december 2003, s. 3.
- 67 Intervju med Hamid Majid Mousa, ledamot i Iraks konstitutionsskapande kommitté och sekreterare för det irakiska kommunistpartiet (1993–2016). Intervjun gjordes den 6 september 2014 i Irak.
- 68 Intervjuer med Abdel Kaleq al-Zengena, ledamot i Iraks konstitutionsskapandekommitté och representant för den kurdiska Demokratiska Patriotiska alliansen. Intervjuerna gjordes 2–7 september 2014 i Irak.
- 69 Intervju med Hamid Majid Mousa, ledamot i Iraks konstitutionsskapande kommitté och sekreterare för det irakiska kommunistpartiet (1993–2016). Intervjun gjordes den 6 september 2014 i Irak.
- 70 "Iraq Report", Radio Free Iraq. 4 februari 2005, rferl.org/content/article/1343013.html (15.03.2014)
- 71 "Iraq Report", Radio Free Iraq. 1 mars 2005, rferl.org/content/article/1343017.html; (15.03.2014)
- 72 "Iraq Report", Radio Free Iraq. 2 maj 2005, rferl.org/content/article/1343022.html; (15.03.2014)
- 73 Intervjuer med Abdel Kaleq al-Zengena, ledamot i Iraks konstitutionsskapande kommitté och representant för den kurdiska Demokratiska Patriotiska alliansen. Intervjuerna gjordes 2–7 september 2014 i Irak.